

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ДЕМЧЕНКО НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 378.046-021.68:656.7.071.1(043.3)

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
ІНЖЕНЕРІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗИ
У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
01 Освіта / Педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному авіаційному університеті, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор
ЛУЗІК Ельвіра Василівна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри педагогіки та психології
професійної освіти, Заслужений працівник освіти
України, м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
СЛАБКО Володимир Миколайович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри освіти дорослих
Навчально-наукового інституту неперервної освіти.

кандидат педагогічних наук, доцент
СМИРНОВА Ірина Леонідівна,
Льотна академія Національного авіаційного
університету,
професор кафедри авіаційного обладнання.

Захист відбудеться «22» квітня 2021 року о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.15 в Національному авіаційному університеті за адресою: 03058, м. Київ, пр. Любомира Гузара, 1, ауд. 1.209.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці та на веб-сайті Національного авіаційного університету за адресою: 03058, м. Київ, пр. Любомира Гузара, 1.

Автореферат розіслано «22» березня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Ладогубець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Трансформаційні процеси, що відбуваються у авіаційній галузі України, завдяки розробці та впровадженню нормативно-правової бази щодо авіаційної діяльності, обумовлюють необхідність забезпечення потреби у фахівцях високого професійного та інтелектуального рівнів, що може бути сформоване тільки за умов неперервного розвитку кадрового потенціалу відповідної галузі, який супроводжується готовністю особистості до виконання нових видів професійної діяльності або розвитку власних знань, умінь та навичок в системі післядипломного навчання. Означена проблема набуває особливої актуальності в ракурсі пошуку шляхів збільшення ефективності використання теоретико-методологічних знань у практичній діяльності інженера авіаційної галузі за допомогою формування його професійної культури.

Необхідність підвищення якості професійної освіти, сформованості провідних складових професійної компетентності фахівця авіаційної галузі знайшло відображення у Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про професійний розвиток працівників» (2012), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Національній стратегії сталого розвитку України до 2030 року (2019), Авіаційної транспортної стратегії України на період до 2030 року (2019), Авіаційних правилах України (2019), нормативно-правовій базі ICAO та IATA, програмах навчання для фахівців з технічного обслуговування цивільного повітряного судна на основі Федеральних авіаційних вимог (FAR) та Об'єднаних авіаційних вимог (JAR) тощо.

У контексті підвищення якості професійної підготовки фахівців інженерно-технічного профілю, виникає необхідність враховувати наукові доробки вітчизняних та зарубіжних дослідників стосовно загальної спрямованості, як розвитку вищої освіти загалом, так і розвитку особистості майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки, зокрема. Ці особливості знайшли відображення у працях дослідників Г. Артюшина, Л. Барановської, В. Бобрицької, Н. Булгакової, І. Зарубінської, О. Ковтун, О. Котикової, Н. Ладогубець, В. Лугового, Е. Лузік, Т. Плачинди, Л. Помиткіної, В. Семиченко, В. Слабко, І. Смирнової та ін. в той же час, виникнення всесвітньої пандемічної кризи 2020 року сприяло впровадженню в життя та освітні системи багатьох країн технологічних процесів і моделей мислення, які раніше вважалися неможливими, та пристосуванню до нових реалій за допомогою змін інформаційного освітнього середовища, що було відображено у працях Н. Арістової, Н. Пазюри, В. Рахманова, L. Narasim, M.S. Knowles, M.G. Moore.

Значна кількість наукових праць, що присвячена підвищенню якості підготовки та перепідготовки фахівців авіаційної галузі, підкреслює важливість розвитку технічної неперервної освіти в системі загальної неперервної освіти, а саме, дослідження вчених В. Айнштейна, Н. Багдасарян, З. Жуковської,

В. Жураковського, М. Зіновкіної, В. Мануйлова, Е. Лузік, Б. Мітіна, Ю. Татури, С. Тимошенко та ін. В той же час, слід відмітити, що в роботах дослідників Г. Балла, І. Зязюна, Г. Тарасенко та інших знайшли відображення такі проблеми як формування загальної та професійної культури фахівця; культурологічні аспекти підготовки фахівця розглядались такими авторами, як В. Андрущенко, Г. Васяновичем, Г. Дегтярьовою, В. Кизим, В. Масловим, Л. Масолою, Л. Руденко, О. Шевнюк; теоретичні основи професійної педагогіки – С. Гончаренком, Р. Гуревичем, Н. Мойсеюк, Н. Ничкало, М. Сметанським, О. Шестоपालюком; питання психологічної та педагогічної підготовки інженера розроблялися О. Винославською, Л. Карамушкою, Л. Кизименко, В. Козаковим, Д. Чернилевським, М. Фоміною, Н. Печенюком, Л. Хіхловським, В. Шадриковою, Р. Шакуровим, В. Шепелем та іншими. При цьому слід відмітити, що людина, яка навчається упродовж всього життя, проходить, одночасно, певні етапи свого не тільки професійного, але й духовного розвитку, особливе місце в якому належить професійній самореалізації особистості, необхідною умовою якої є як саморозвиток, так і самовдосконалення. Дослідження та розробка відповідних психолого-педагогічних умов для особистісного саморозвитку, що розглядалися в контексті особистісно-орієнтованого підходу у навчанні, знайшли своє відображення у працях вчених М. Артюшиної, І. Беха, А. Маслоу, В. Рибалки, К. Роджерса, С. Сисоевої, О. Пехоти, М. Чобітько, В. Франкліна та інших.

Проте, не дивлячись на широке наукове висвітлення даної проблематики, за межами багатьох досліджень залишаються невирішеними такі аспекти проблеми, як визначення сутності, структури та змісту феномена професійної культури сучасного фахівця інженерної галузі; особливості формування та розвитку професійної культури як майбутніх авіафахівців, так і інженерів авіаційної галузі, які вже працюють. Зокрема, не обґрунтовано та не розроблено методіку розвитку професійної культури в динамічно-синергетичному освітньо-інформаційному середовищі закладу вищої технічної освіти (ЗВТО).

Разом з тим, в світі сучасних полікультурних реалій та полівекторності професійного розвитку інженерів авіаційної галузі з урахуванням суб'єктивного досвіду особистості (її ціннісних орієнтацій, когнітивної мобільності, морально-вольових якостей); в процесі становлення фахівця – від студента (бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти) закладу вищої освіти до працюючого авіафахівця, нами було визначено наступні **суперечності** між:

- недостатнім рівнем сучасного розуміння змісту професійної культури як інтегральної характеристики інженера авіаційної галузі при одночасно швидкому зростанні вимог, визначених в освітніх стандартах та рекомендаціях Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) до високого рівня сформованості професійної культури у авіафахівців;

- необхідністю цілеспрямованого розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі й недостатньою розробленістю теоретико-методологічних і методичних засад цього процесу;

– домінуванням стандартизованої багаторівневої технічної професійної освіти, в основі якої знаходяться традиційні технології навчання, та потенційними можливостями відкритого динамічного освітнього простору ЗВТО щодо розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі;

– необхідністю впровадження системно-синергетичного підходу в процес професійної підготовки інженерних кадрів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти та відсутністю національних стандартів та нормативно-правового регулювання з питань підготовки, перепідготовки та визначення професійної компетенції фахівців авіаційної галузі;

– особистісною готовністю інженера авіаційної галузі до розвитку професійної культури та недостатньою розробленістю освітніх ресурсів у середовищі післядипломної інженерно-технічної освіти відповідно до змін у авіаційній галузі, трансформації освіти і суспільства та потреб самої людини.

Таким чином, актуальність означеної проблеми та її значущість в процесі розвитку професійної культури інженера авіаційної галузі; недостатність теоретичної та практичної розробки шляхів вирішення цієї проблеми, що виявлено завдяки об'єктивним суперечностям, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології професійної освіти за темами «Системне моделювання навчально-виховного процесу у ВТНЗ в умовах особистісно-розвивального навчання на основі інтегративних курсів» (№ 391 – Д/Б – 07, термін виконання 2007–2009 рр.); «Інноваційні технології оцінювання успішності виконавських умінь студентів» (№ 2А/12.02.02 на 2010–2012 рр.); «Моделювання процесу формування ключових компетенцій як основи професійної підготовки майбутніх авіадиспетчерів» (776-ДБ 12, державний реєстраційний номер 0112U002045, термін виконання 2011–2014 рр.); «Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісної парадигми освіти у вищих технічних навчальних закладах» (№ 24/12.02.02. на 2012–2014 рр.); «Формування ключових компетентностей у майбутніх практичних психологів ВНТЗ» (№ 90/12.01.07, термін виконання 01 вересня 2016 – 30 червня 2019 рр.) Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (НАУ).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 1 від 15 жовтня 2008 року) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 8 від 28 жовтня 2008 року).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування, розробка і експериментальна перевірка ефективності психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти з урахуванням компетентнісно-рефлексивного підходу.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання** дослідження:

1. На основі нормативно-законодавчих документів визначити психолого-педагогічні особливості професійної підготовки інженерів авіаційної галузі у процесі навчання у ЗВТО та системі післядипломної освіти.

2. Проаналізувати сучасний стан дослідженості процесу формування та розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти у філософській, психолого-педагогічній та методичній літературі.

3. Визначити сутність поняття «професійна культура інженерів авіаційної галузі», уточнити його зміст, структуру та обґрунтувати його особливості в системі післядипломної освіти.

4. Дослідити психолого-педагогічні умови, що сприятимуть ефективності процесу розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти засобами компетентнісно-рефлексивного підходу.

5. Визначити критерії, показники та рівні розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти в умовах динамічно-синергетичного освітнього середовища ЗВТО.

6. Обґрунтувати, розробити та здійснити експериментальну перевірку структурно-функціональної моделі розвитку та удосконалення професійної культури інженерів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти, системоутворюючим ядром якої є сформульовані та доведені психолого-педагогічні умови.

Об'єкт дослідження – освітній процес розвитку професійної культури фахівця авіаційної галузі в системі післядипломної освіти.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті.

Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети було застосовано комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених **методів наукового дослідження**:

– *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, прогнозування, класифікація, моделювання) – для вивчення наукової літератури й визначення теоретичних засад дослідження з метою узагальнення наукових розробок провідних учених з проблеми розвитку професійної культури авіафахівців засобами компетентнісно-рефлексивного підходу;

– *емпіричні методи* (анкетування, інтерв'ювання, педагогічне спостереження, методи експертної оцінки, самооцінювання, психодіагностичне тестування, тощо) - з метою виявлення стану проблеми на практиці та дослідження особливостей розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі, визначення її компонентів, обґрунтування рівнів сформованості цих компонентів; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для перевірки виявленню основних характеристик розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі;

– *методи математичної статистики* – оброблення отриманих даних і відповідне графічне відображення для доведення достовірності результатів

експериментального дослідження з формування окремих компонентів та в цілому професійної культури інженерів авіаційної галузі.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше:

– науково обґрунтовано та експериментально доведено доцільність та ефективність застосування психолого-педагогічних умов в процесі розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі як системоутворюючого ядра основи ефективності системно-синергетичного середовища у післядипломній освіті;

– розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну модель розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в структурі післядипломної освіти з урахуванням особистісно-контекстного навчання;

– визначено та експериментально доведено критерії, показники та рівні ефективності процесу розвитку професійної культури в умовах підготовки інженерів авіаційної галузі в системі післядипломної освіти з використанням компетентнісно-рефлексивного підходу;

– введено до наукового обігу поняття «професійна культура інженера авіаційної галузі» як складне, багаторівневе системно-особистісне новоутворення в системній єдності компонентів: професійної компетентності, інформаційної культури, досвіду творчо-інноваційної діяльності, комунікативної та професійно-моральної культури, що передбачає наявність у фахівця відповідної сформованості та розвитку необхідних для ефективно професійної діяльності фізичних та моральних якостей і відповідного рівня здоров'я;

– уточнено визначення структури та змісту поняття «профіль інженера авіаційної галузі» як складного поліфункціонального та індивідуально-психологічного утворення на основі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь у професійній сфері, а також особистісних якостей; емоційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, які, в сукупності, забезпечують вибір авіафахівцем свідомої професійно-етичної поведінки, що відображає нормативно-етичні професійні засади та гуманістичну спрямованість його професійних дій;

– надано поглибленого змісту поняттю «професійна культура інженерів авіаційної галузі»; психолого-педагогічному підґрунтя щодо організації післядипломної освіти в Україні фахівцям авіаційної галузі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в навчальний процес підготовки/перепідготовки фахівців авіаційної галузі:

– запроваджено структурно-функціональну модель розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в структурі післядипломної освіти з урахуванням компетентнісно-рефлексивного підходу;

– розроблено і впроваджено в навчальний процес підготовки/перепідготовки фахівців авіаційної галузі інтегрований спецкурс «Розвиток професійної культури фахівців авіаційної галузі», який включає поглиблене використання різноманітних форм і методів самопізнання та саморозвитку особистості (авторська анкета, тренінгові вправи) та методично-діагностичний інструментарій для визначення рівнів, показників сформованості компонентів професійної культури та її розвитку у інженерів авіаційної галузі, сприяючи,

таким чином, удосконаленню і розвитку у авіаційного фахівця системи продуктивних знань, інтегрованих умінь та навичок, необхідних для успішного розв'язання професійних завдань, що відповідають його функціональним обов'язкам.

Науково обґрунтовані результати дослідження впроваджено на курсах підвищення кваліфікації Навчально-наукового Інституту післядипломної освіти НАУ (довідка № 16/113а від 16 вересня 2015 р.), Відокремленого структурного підрозділу «Центр авіаційної підготовки та сертифікації» Державного підприємства обслуговування повітряного руху України (ВСП «ЦАПС») (довідка № 18.01.16-411 від 21 вересня 2015 р.), Навчального центру авіаційної підготовки а/к «Міжнародні авіалінії України» (довідка № 01.3.1.-10/194а від 25 вересня 2015 р.), Навчального центру «Авіаційна Льотна Академія» (довідка № 1/02 від 28 лютого 2020 р.).

Особистий внесок здобувача у статті [1] полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні професійно-культурного становлення авіаційних фахівців; у статтях [2, 3, 4, 10] висвітлюється зміст, структура, психолого-педагогічні аспекти та передумови розвитку професійної культури сучасного інженера; у статтях [6, 8] визначено особливості післядипломної освіти фахівців авіаційної галузі; у статті [11] представлено результати дослідження особливостей формування психологічної компетентності, як складової професійної культури авіафахівців.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження було представлено на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня:

– *міжнародних*: «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ 2007), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України» (Київ 2009, 2010, 2011, 2013, 2014, 2015, 2016, 2020);

– *всеукраїнських*: «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 2006), «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2012), «Актуальні питання організації навчання іноземних громадян у технічних вищих навчальних закладах України» (Тернопіль, 2012); «Проблеми та перспективи розвитку авіації та космонавтики» (Київ, 2016).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дослідження відображені в 24 наукових публікаціях, серед яких 21 одноосібні. Серед них – 11 статей у провідних фахових наукових виданнях України; 2 статті у закордонному науковому виданні; 11 тез у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (284 найменувань, з них 18 – іноземною мовою), 6 додатків на 60 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 295 сторінок (основного тексту – 190 сторінок). Робота містить 18 рисунків і 13 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі на основі сформульованих суперечностей обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми; сформульовано мету; визначено об'єкт, предмет, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження; особистий внесок здобувача; наведено дані про публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методичні основи розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті»** висвітлено особливості професійної підготовки інженерів авіаційної галузі у закладах вищої технічної та післядипломної освіти; розкрито проблему розвитку їхньої професійної культури в педагогічній теорії та практиці; на підставі вітчизняної та зарубіжної філософської, психолого-педагогічної наукової літератури проаналізовано та розкрито підходи до визначення поняття «культура», «професійна культура»; уточнено термін «сформованість професійної культури»; сформульовано визначення «професійної культури сучасного інженера авіаційної галузі»; виокремлено структурні компоненти професійної культури інженера та схарактеризоване їхнє змістовне наповнення; розглянуто методологічні основи розвитку професійної культури у студентів ЗВТО та слухачів навчальних авіаційних центрів.

Виявлено, що професійна підготовка інженера авіаційної галузі досліджувалась ученими без приділення особливої уваги специфіці наступності та неперервності її галузевої післядипломної освіти, а саме: такі види інженерної професійної діяльності як проектно-конструкторська, науково-дослідна, виробничо-технологічна та організаційно-управлінська мають певні особливості, що зумовлені її об'єктом, специфічністю професійних функцій, особливістю взаємодії у системі «людина-техніка-соціокультурне середовище», що, в свою чергу, визначає здатність особистості до рефлексивних дій (особливо в ситуаціях невизначеності), які виявляються в аналізі та оцінці своїх почуттів; стосунках з оточуючими; поведінці; внутрішніми процесами самої особистості, в тому числі і до відповідності професійним вимогам, а також аналізу своєї діяльності з метою виявлення причин її неефективності, способів їх усунення і оптимізації. Дослідниками була доведена значущість застосування компетентнісно-рефлексивного підходу у професійній діяльності фахівців будь-якої галузі, однак науковцями приділялась недостатня увага розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі із застосуванням цього підходу у процесі їхньої фахової післядипломної освіти.

Застосування методу термінологічного аналізу дало можливість уточнити наступну ключову дефініцію дисертаційного дослідження – «неперервна професійна освіта» як системно-організований процес освіти людини протягом усього її життя, основою якого є активна і самостійно-відповідальна діяльність за власним бажанням людини, спрямована на розширення професійних знань, задоволення своїх професійних потреб та інтересів, підвищення професійної майстерності із забезпеченням необхідних й достатніх умов для оновлення і

вдосконалення професійних знань і вмінь щораз, коли зміна умов фахівця у його трудовій діяльності пов'язана з висуванням нових або додаткових професійних вимог; здійснення порівняльного аналізу ключових компетентностей за допомогою Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя, що, в свою чергу, дало змогу виокремити, з погляду на особливості підготовки/перепідготовки авіаційних фахівців в системі післядипломної освіти, професійні компетентності, які глибоко і достатньо відображають специфіку розвитку особистісно-професійних знань, умінь та навичок фахівців цієї галузі.

Аналізуючи динамічно-невизначений характер авіаційної діяльності, встановлено, що інженерно-технічні фахівці належать до професій, які передбачають виконання службових обов'язків у певних обмеженнях (умови стандартних процедур, протоколів щодо здійснення своїх професійних обов'язків); напружених та стресових умовах; ситуаціях з особистісною відповідальністю перед іншими людьми за результати своєї діяльності та можливі наслідки технічних чи управлінських рішень, що, в свою чергу, демонструє необхідність створення гнучкої відкритої динамічно-синергетичної педагогічної системи безперервної підготовки/перепідготовки авіаційних фахівців в інформаційно-освітньому просторі з усвідомленням наявності позитивної внутрішньої мотивації до освітнього процесу, що дозволить нам розглядати освітню систему ЗВТО та післядипломного навчання як просторово-часову модель особистісно-професійного становлення суб'єктів навчального процесу, яка включає інформаційну (знання, уміння, навички), розвиваючу (задатки, здібності) і виховну (потреби, мотиви, цілі, психічні новоутворення) складові.

В той же час, встановлено, що основою реформування вищої та післядипломної технічної освіти є гуманізація навчально-виховного процесу, яка передбачає розробку й реалізацію на практиці індивідуальної освітньої магістралі фахового зростання як студентів, так і працюючих спеціалістів, тому значущою стає постановка відповідних завдань перед педагогічними працівниками та іншими фахівцями авіаційної галузі, що здійснюють процес підготовки/перепідготовки, які спрямовані на формування та розвиток професійно-особистісного самовдосконалення суб'єкта навчання. Саме тому важливим для нашого дослідження є науковий аналіз таких дефініцій як «розвиток», «професійний розвиток», «саморозвиток», «самовідкриття» та «самовдосконалення» майбутніх та працюючих авіафахівців.

З урахуванням наукових підходів вчених К. Абульханової-Славської, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва, О. Ф. Лазурського, В. С. Мухіної до основних проблем становлення розвитку особистості у процесі виховання та освіти; Е. Ф. Зеєр, Є. О. Климова, Т. В. Кудрявцева, Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової, Л. М. Мітіної, О. О. Бодальова, Є. О. Климова, А. О. Реана, В. Д. Шадрикова щодо проблеми професійного розвитку; Г. О. Балла, О. Ф. Бондаренко, М. Й. Боришевського, І. С. Булах, Г. С. Костюка, П. В. Лушина, С. Д. Максименко, Н. І. Пов'якель, М. В. Савчин, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Ю. М. Швалба, які розглядають

людину як суб'єкта власної активності і власного удосконалення, а процес розвитку, переважно, вважають саморозвитком; І. Д. Беха, А. О. Бодальова, А. С. Гончаренко, М. Б. Євтуха, А. О. Савченко, А. В. Сущенко та інших до розуміння самовдосконалення як одного з факторів розвитку особистості, доведено, що розвиток людини – це безперервний процес, який є основою для стимулювання професійного розвитку особистості.

Аналіз особливостей професійної діяльності, структури та змісту професійної інженерної освіти авіаційної галузі уможливив висновок щодо змістовного наповнення компонентів розвитку професійної культури, а саме: *розвиток* авіафахівця визначаємо як процес, що формує змістовні комплексні компоненти ядра особистості – здібності, характер, нахили, інтереси, цінності, уподобання, потреби; *професійний розвиток* розглядаємо як безперервний комплексний процес, який включає професійне навчання, професійну діяльність та перепідготовку/підвищення кваліфікації/отримання нової спеціалізації в системі післядипломної освіти з метою виконання нових виробничих функцій; компетенцій, завдань і обов'язків нових посад; розвиваючи та сприяючи загальному, інтелектуальному та професійному зростанню авіафахівців, розширюючи їхню ерудицію, професійне мислення та впевненість у собі; *саморозвиток* – як усвідомлений, керований самою людиною цілеспрямований процес, в якому особистість здатна приймати самостійний вибір рішення, визначати власний алгоритм постановки цілей та спроможність його реалізації; *самовідкриття* студентами та авіафахівцями власних неусвідомлювальних можливостей, здібностей та внутрішніх ресурсів для здійснення корекції або аналізу власних успіхів та невдач; аналізу стану незадоволеності між «Маю» та «Хочу»; визначення цілей та пріоритетів у навчанні та особистісному розвитку; *самовдосконалення* фахівця авіаційного профілю розглядаємо як вищу форму усвідомленого саморозвитку особистості; свідоме визначення власних потреб у навчанні та розвитку; визначення шляхів їх задоволення, що дозволить на новому рівні самопізнання усвідомлювати «Хто Я?».

У другому розділі – **«Організаційно-методичні засади розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті»** завдяки теоретико-методологічному дослідженню процесу розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі, основу якого складає комплекс наукових підходів, а саме: культурологічного, системно-синергетичного, особистісно-орієнтованого, компетентісно-рефлексивного, діяльнісного; обґрунтовано сукупність психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективний розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі; представлено розроблену структурно-функціональну модель цього процесу; визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі.

Відповідно до завдань дослідження науково-обґрунтована структурно-функціональна модель розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі (рис. 1), системоутворювальними чинниками якої є мета і результат, включає п'ять компонентів: – особистісний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та андрагогічний та складається із блоків: методологічно-цільового (мета, методологічні підходи, принципи, чинники впливу нормативно-

законодавчої бази вищої освіти та регулюючих документів щодо підготовки/перепідготовки інженерно-технічних фахівців авіаційної галузі), змістовно-процесуального (психолого-педагогічні умови, форми, методи, засоби навчання) та діагностично-результативного (компоненти, критерії та показники вияву рівнів розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі), що є необхідною і достатньою умовою отримання відповідного результату (позитивної динаміки розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі).

Визначено й науково обґрунтовано *психолого-педагогічні умови*, спрямовані на розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі та забезпечення оптимізації цього процесу: сформованість професійно-педагогічної культури викладачів ЗВТО та інструкторів навчальних авіаційних центрів; стимулювання механізмів особистісно-професійного саморозвитку та самовдосконалення студентів та слухачів; інтегрування та наступність структури і змісту професійної підготовки/перепідготовки з використанням синергетичних принципів; урахування андрагогічних та акмеологічних особливостей у процесі підготовки/перепідготовки слухачів (авіаційних фахівців) в системі післядипломної освіти за рахунок впровадження інноваційних педагогічних технологій.

В процесі проведення педагогічного експерименту розроблено інструментарій діагностування рівнів розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі з метою забезпечення перевірки ефективності реалізації теоретично і науково обґрунтованих психолого-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі. Доведено необхідність застосування та надано характеристику *компетентісно-рефлексивного, мотиваційно-ціннісного, пізнавального, операційно-технологічного та андрагогічного критеріїв*, показників та рівнів (репродуктивний, продуктивний, творчий) розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі засобами компетентісно-рефлексивного підходу»** – представлено апробацію психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі; описано методику діагностування рівнів розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі; проаналізовано результати експериментальної роботи.

Перевірка ефективності психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі здійснювалась у процесі проведення констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту (2008–2020 рр.) у Національному авіаційному університеті та навчальних центрах з підготовки/перепідготовки Відокремленого структурного підрозділу «Центр авіаційної підготовки та сертифікації» Державного підприємства обслуговування повітряного руху України (ВСП «ЦАПС»), Навчального центру авіаційної підготовки а/к «Міжнародні авіалінії України», Навчального центру «Авіаційна Льотна Академія»; керівників відділів та інженерно-технічних служб авіакомпаній «Міжнародні авіалінії України», «Мотор-Січ».

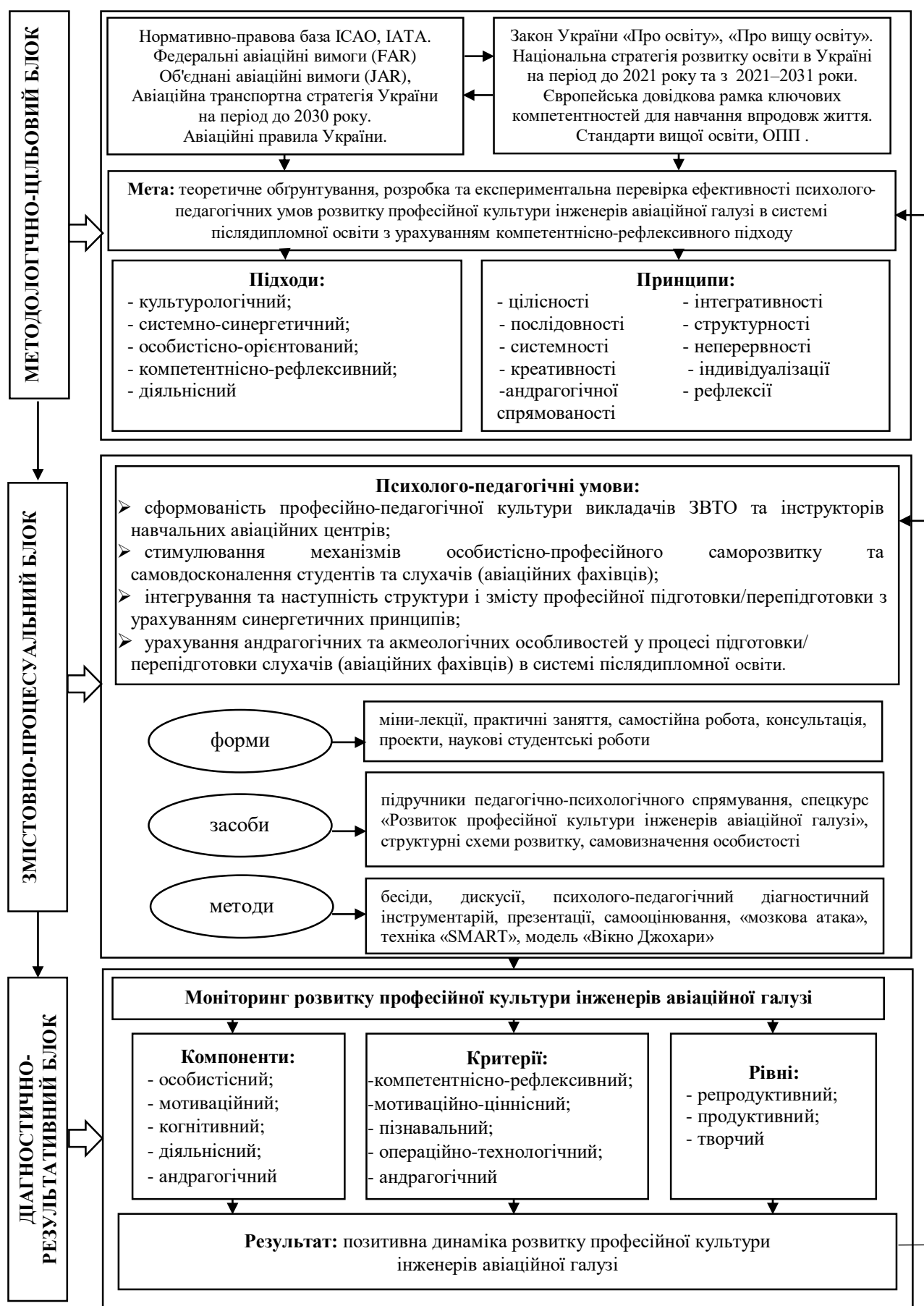

Рисунок 1. Структурно-функціональна модель розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі

На різних етапах дослідження в експерименті взяло участь 494 осіб, з них 234 – студенти Аерокосмічного факультету спеціальності, 215 фахівців авіаційної галузі, 45 – інструктори авіаційних навчальних центрів з підготовки/перепідготовки. У таблиці 1 проілюстрована позитивна динаміка рівнів розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі наприкінці формульованого етапу експерименту по кожному з компонентів, що є результатом нашої експериментальної роботи.

Для проведення констатувального етапу експерименту (2008–2015) було сформовано дві групи студентів – 115 осіб у контрольній (КГС) і 119 осіб у експериментальній (ЕГС) та працюючих авіафахівців – 110 осіб у контрольній (КГАФ) і 105 у експериментальній (ЕГАФ), які на констатувальному етапі експерименту навчались за відповідними програмами та мали приблизно однаковий рівень розвитку професійної культури за результатами тестового контролю і діагностичних методик. У період формульованого експерименту (2015–2020) у контрольних групах КГС та КГАФ навчання відбувалось з використанням традиційних методів, а в експериментальних групах ЕГС та ЕГАФ застосовувались психолого-педагогічні умови, що були визначені та доведені у дослідженні.

Засобами реалізації першої психолого-педагогічної умови – професійно-педагогічної культури викладачів та інструкторів авіаційних навчальних центрів, у констатувальному етапі дослідження стало широке застосування та успішне поєднання таких активних методів навчання як: бесіди зі студентами, викладачами та інструкторами; анкетування, групові дискусії щодо обговорення структурних взаємозв'язків компонентів розвитку професійної культури авіаційних фахівців, презентації. Друга психолого-педагогічна умова була підтверджена на цьому етапі такими методами навчання, як: мультимедійні презентації, використання відповідних відео-матеріалів, структурної моделі особистісного розвитку «Вікно Джохари». Ефективними методами у розвитку професійної культури авіаційних фахівців на основі інтегрування та наступності структури і змісту професійної підготовки/перепідготовки з урахуванням синергетичних принципів були партнерська робота, кейс-метод, метод «мозкового штурму», використання дидактичних матеріалів (нормативно-правова база Державної авіаційної служби, ІКАО, ІАТА, Об'єднаних авіаційних вимог (JAR) та Федеральних авіаційних вимог (FAR)), що стали засобами реалізації третьої психолого-педагогічної умови. Засобами реалізації четвертої психолого-педагогічної умови – урахування андрагогічних та акмеологічних особливостей у процесі підготовки/перепідготовки слухачів (авіаційних фахівців) в системі післядипломної освіти на формульованому етапі дослідження було застосування у відкритому динамічно-синергетичному освітньому процесі авторського спецкурсу «Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі», який включаючи звичайну складову курсу для студентів та розширену і поглиблену складову для працюючих авіафахівців, був спрямований на формування та засвоєння основних понять, структури, процесу самопізнання і саморозвитку особистості; розкриття внутрішніх психологічних особливостей, зовнішніх психолого-

педагогічних умов, що забезпечують розуміння і розвиток людиною самою себе в процесі життєдіяльності; забезпечення психолого-педагогічного супроводу процесу самопізнання і саморозвитку як майбутнього так і працюючого авіафахівця за допомогою відповідних психолого-педагогічних технологій.

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості критеріїв професійної культури у майбутніх інженерів авіаційної галузі та працюючих авіафахівців (експериментальної та контрольної) груп на початку та наприкінці формувального експерименту, (%)

Групи	Критерії	На початку експерименту			На прикінці експерименту		
		Творч.	Продук.	Репрод.	Творч.	Продук.	Репрод.
КГС	Компетентнісно-рефлексивний	16,98	31,22	51,80	18,34	33,12	48,54
ЕГС		15,92	30,43	53,65	28,11	39,48	32,41
КГАФ	Компетентнісно-рефлексивний	25,35	40,26	34,39	28,16	42,61	29,23
ЕГАФ		23,7	37,17	39,13	46,16	42,15	11,69
КГС	Мотиваційно-ціннісний	30,43	35,16	34,41	29,52	29,55	40,93
ЕГС		28,26	35,81	35,93	35,11	45,18	19,71
КГАФ	Мотиваційно-ціннісний	33,31	37,57	29,12	33,92	41,67	24,41
ЕГАФ		35,63	38,80	25,57	40,11	44,32	15,57
КГС	Пізнавальний	31,16	34,27	34,57	32,00	35,12	32,88
ЕГС		31,89	34,78	33,33	54,06	38,14	7,8
КГАФ	Пізнавальний	34,25	30,13	35,62	34,67	33,58,	31,75
ЕГАФ		35,02	30,64	34,34	39,24	39,11	21,65
КГС	Операційно-технологічний	9,38	31,23	59,39	14,28	39,20	46,52
ЕГС		12,67	36,40	50,93	18,81	46,78	34,41
КГАФ	Операційно-технологічний	22,63	42,55	34,82	22,81	44,12	33,07
ЕГАФ		24,23	45,67	30,10	28,67	52,41	18,92
КГС	Андрагогічний	10,20	30,61	59,19	11,54	33,13	55,33
ЕГС		11,32	31,51	57,17	19,86	50,03	30,11
КГАФ	Андрагогічний	15,31	35,26	49,43	17,02	37,58	45,40
ЕГАФ		16,26	36,67	47,07	29,15	40,36	30,49

Упровадження інноваційної складової в організацію освітнього процесу підготовки/перепідготовки студентів та інженерів авіаційної галузі на формувальному етапі дозволило об'єктивно модифікувати зміст, форми, методи та засоби навчання в освітньому процесі і досягти виконання поставлених завдань.

Статистичний аналіз (за критерієм Пірсона χ^2) емпіричних даних, що характеризують рівні сформованості компонентів професійної культури інженерів авіаційної галузі на кінець формувального етапу експерименту, уможливило висновок, що при достовірній імовірності $p \leq 0,05$, тобто 95 % можна стверджувати про суттєві позитивні зміни як для кожного з компонентів, так і для досліджуваного феномену в цілому. Це зумовило висновок про науково-педагогічну ефективність проведеного дослідження завдяки

цілеспрямованому впровадженню структурно-функціональної моделі системноутворюючою основою якої є визначені психолого-педагогічні умови. Крім того, аналіз отриманих результатів надає підстави зробити висновок про ефективність впровадження психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі, визначивши, тим самим, що поставлені завдання дослідження виконано і мету, відповідно, досягнуто.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та практичне вирішення актуального наукового завдання, яке полягало в обґрунтуванні й експериментальній перевірці структурно-функціональної моделі та ефективності реалізації психолого-педагогічних умов розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі. Отримані результати експериментального дослідження підтвердили досягнення мети, виконання поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел, навчально-методичної літератури, психолого-педагогічних досліджень, нормативно-законодавчих авіаційних документів, стандартів вищої освіти авіаційних інженерно-технічних спеціальностей, виявив, що проблема розвитку професійної культури, як інтегральної характеристики особистості майбутнього та вже працюючого інженера авіаційної галузі, і важливого чинника його фахової підготовки/перепідготовки не була до цього часу предметом комплексних наукових досліджень. На сучасному етапі формування нових законодавчо-регулюючих документів стосовно підготовки/перепідготовки та діяльності авіафахівців, коли підвищуються вимоги до рівня їх професійних компетентностей та розвитку професійної культури особистості, при одночасному недостатньому теоретико-методичному забезпеченні та реалізацій освітянських послуг протягом усього життя, зазначена проблема набуває надзвичайної актуальності та потребує науково-практичного обґрунтування і дослідження.

2. З'ясовано, що поняття «професійна культура» у філософській, психолого-педагогічній, методичній літературі розглядається та змістовно наповнюється з різних наукових поглядів, при цьому тісно пов'язана із загальною культурою особистості, яка є підґрунтям для розвитку професійної культури сучасного інженера. Крім цього, загальна культура є не тільки обов'язковим елементом його професіоналізму, а й передбачає такий розвиток професійної компетентності інженера у сфері його професійної діяльності, який дозволяє результати цієї діяльності прирівнювати до рівня основних життєвих цінностей, завдяки чому формується почуття власної гідності та особистої відповідальності перед іншими людьми за результати своєї діяльності, за можливі наслідки технічних чи управлінських рішень.

3. Визначено сутність поняття «професійна культура сучасного інженера авіаційної галузі» – інтегративна властивість, що спирається на індивідуально-психологічні властивості особистості, її продуктивні знання та інтелектуальні

уміння і навички; яка формується та розвивається впродовж життя в системі неперервної освіти та процесі професійної діяльності; є засобом передавання культурного надбання і професійного досвіду; визначає здатність та спроможність авіафахівця конструювати знання з інформаційно-синергетичного середовища; приймати оптимальні рішення в непередбачуваних професійних ситуаціях; уточнено поняття «сформованість професійної культури»; виокремлено структурні компоненти та охарактеризоване їхнє змістовне наповнення; розглянуто методологічні основи розвитку професійної культури у студентів ЗВТО та слухачів навчальних авіаційних центрів.

4. Виявлено, на підставі аналізу особливостей процесу підготовки/перепідготовки у закладах вищої технічної і післядипломної освіти, що необхідними психолого-педагогічними умовами, спрямованими на розвиток професійної культури інженера авіаційної галузі є: сформованість професійно-педагогічної культури викладачів ЗВТО та інструкторів навчальних авіаційних центрів; стимулювання механізмів особистісно-професійного саморозвитку та самовдосконалення студентів та слухачів; інтегрування та наступність структури і змісту професійної підготовки/перепідготовки з урахуванням синергетичних принципів; урахування андрагогічних та акмеологічних особливостей у процесі підготовки/перепідготовки слухачів (авіаційних фахівців) в системі післядипломної освіти.

5. Оцінка рівня розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі визначалася, виходячи із загального контексту професійної компетентності авіафахівців як кінцевої мети їх професійної підготовки і перепідготовки у процесі післядипломного навчання, тому було обрано наступні критерії розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті: компетентісно-рефлексивний, мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, операційно-технологічний та андрагогічний критерії; описано показники та рівні розвитку професійної культури означених фахівців (репродуктивний, продуктивний, творчий).

6. Теоретично обґрунтована й експериментально перевірена структурно-функціональна модель розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в закладах вищої технічної та післядипломної освіти, яка включає: методологічно-цільовий компонент, основою якого є мета розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в закладах вищої технічної та післядипломної освіти авіаційного профілю, обґрунтована завданнями Авіаційної транспортної стратегією України на період до 2030 року, вимогами Авіаційних правил України, нормативно-правовою базою ICAO, IATA, Об'єднаними авіаційними вимогами (JAR) та Федеральними авіаційними вимогами (FAR), Законом України «Про освіту», Національною стратегією сталого розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та до 2030 року, Європейською довідковою рамкою ключових компетентностей для навчання впродовж життя, стандартами вищої освіти та освітньо-професійних програм для авіаційних спеціальностей; принципами навчання та дидактичними підходами; змістовно-процесуальний, що включає психолого-педагогічні умови та інноваційні технології забезпечення педагогічного процесу з розвитку

професійної культури інженерів авіаційної галузі; діагностично-результативний, що містить компоненти, рівні і критерії з показниками розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі. Практична реалізація структурно-функціональної моделі розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі забезпечується комплексом обґрунтованих психолого-педагогічних умов та процесом викладання розробленого авторського професійно-орієнтованого спецкурсу «Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі».

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання всього спектру проблем, пов'язаних із розвитком професійної культури інженерів авіаційної галузі у закладах вищої технічної та післядипломної освіти авіаційного профілю. Порівняно нові для педагогічної науки поняття вимагають подальшого осмислення; дослідження співвідношення педагогічних умов із динамікою розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в процесі підготовки/перепідготовки авіафахівців; дослідження специфіки розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі в умовах професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дослідження

1. Демченко Н. І. Теоретичні аспекти формування професійної культури сучасних фахівців. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2009. Вип. 18. Т. 7. С. 103–107.
2. Демченко Н. І. Професійна культура сучасного інженера. *Молодь і ринок: Науково-педагогічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. 2009. № 6. С. 120–126.
3. Демченко Н. І. Психолого-педагогічні аспекти формування професійної культури сучасних фахівців технічного профілю. *Педагогіка і психологія: Вісник АПН України*. 2009. № 3 (64). С. 66–74.
4. Демченко Н. І. Передумови розвитку професійної культури майбутнього інженера в системі вищих технічних навчальних закладів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. пр. Кримського гуманітарного університету*. 2009. Вип. 23. Ч. 1. С. 78–83.
5. Демченко Н. І. Розвиток технічного мислення, як складова професійної культури фахівців авіаційної галузі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2010. Вип. 30. С. 197–200.
6. Демченко Н. І. Особливості післядипломної професійної освіти як підсистеми неперервної освіти дорослих. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в навчальній підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2010. № 24. С. 312–316.
7. Демченко Н. І. Специфіка розвитку творчості майбутніх інженерів у процесі формування професійної компетентності. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2013. Вип. 1(4). С. 52–55.

8. Демченко Н. І. Неперервна професійна освіта фахівців авіаційної галузі. Теорія та методика управління освітою. *Електронне наукове фахове видання Університету менеджменту освіти НАПН України*. 2013. № 10. Режим доступу: <http://umo.edu.ua/katalogh-vidanj/elektronne-naukove-fakhove-vidannja-teorija-ta-metodika-upravlinnja-osvitoju-vipusk-10-2013>.

9. Демченко Н. І. Особливості особистісно-творчого компоненту професійно-педагогічної культури викладача вищої школи. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2015. Вип. 6. С. 72–76.

10. Демченко Н. І. Синергетичний підхід до розвитку професійної культури авіафахівців в системі післядипломної освіти. *Scientific Journal "ScienceRise" Pedagogical Education Volume 12/5 (17) December 2015*. Р. 48–53.

11. Демченко Н. І. Формування психологічної компетентності авіафахівців в умовах неперервної освіти. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2018. Вип. 12(1). С. 32–38.

Праці, опубліковані у зарубіжних наукових виданнях

12. Демченко Н. І., Проскурка Н. М. Особливості кар'єрних орієнтацій студентів психологів. Міжнародний збірник *Scientific Letters of Academic Society of Michai Baludansky*. Volume 6, No. 6/2018/. Р. 39–45.

13. Luzik E., Demchenko N., Melnyk N., Semichenko V., Proscurka N. Influence of tolerance to uncertainty on personal and professional development of pilots during professional training. *International journal of sociology of education*. SP.Ed. Vol. 10. N 3. Р. 47–61.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

14. Демченко Н. І. Специфика становления в вузе профессиональных качеств современного инженера. *Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали VIII Міжн. Наук.-практ. конф., м. Київ, 22–23 березня 2007 р.* Т. 1. С. 104–105.

15. Демченко Н. І. Культуроформуєчі фактори професійної підготовки фахівців технічного профілю. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 25–26 березня 2009 р.* С. 68.

16. Демченко Н. І. Характеристика зарубіжних підходів до навчання у післядипломній освіті. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 25–26 березня 2010 р.* С. 17–18.

17. Демченко Н. І. Формування професійно-орієнтованих вмінь у студентів технічних спеціальностей. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України: Всеукраїнська наук.-практ. конф., м. Київ, 24–25 березня 2011 р.* С. 83–84.

18. Демченко Н. І. Гуманітаризація педагогічного процесу вищої технічної освіти. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії: Збірник Матеріалів II Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Рівне, 6 грудня 2012 р.* С. 208–210.

19. Демченко Н. І. Формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців технічного профілю. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*

України: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 березня 2013 р. С. 35–36.

20. Демченко Н. І. Проблеми технічної професійної освіти. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України*: II Міжнародна наук.-практ. конф., м. Київ, 20 березня 2014 р. С. 54–55.

21. Демченко Н. І. Професійно-трудова соціалізація як складова професійної освіти. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України*: III Міжнародна наук.-практ. конф., м. Київ, 19 березня 2015 р. С. 30–31.

22. Демченко Н. І. Філософсько-освітній потенціал синергетики в системі післядипломної освіти. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України*: IV Міжнародна наук.-практ. конф., м. Київ, 17 березня 2016 р. С. 30–31.

23. Демченко Н. І., Проскурка Н. М. Професійна ідентичність як запорука успішної професійної кар'єри. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України*: VIII Міжнародна наук.-практ. конф., м. Київ, 20 березня 2020 р. С. 52–54.

24. Демченко Н. І. Психологічні особливості професійної компетентності майбутніх авіафахівців в технічному ЗВО. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: IV Міжнародна наук.-практ. конф., м. Київ, 21 листопада 2020 р. С. 107–110.

АНОТАЦІЯ

Демченко Н.І. Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (01 Освіта /Педагогіка). – Національний авіаційний університет. – Київ, 2021.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті. Висвітлено особливості професійної підготовки інженерів авіаційної галузі у закладах вищої технічної та післядипломної освіти; уточнено термін «сформованість професійної культури» та «неперервна професійна освіта»; сформульовано визначення «професійної культури сучасного інженера авіаційної галузі».

Розроблено та експериментально перевірено ефективність структурно-функціональної моделі розвитку професійної культури інженерів авіаційної галузі, системоутворювальним ядром якої є сукупність науково обґрунтованих психолого-педагогічних умов: сформованість професійно-педагогічної культури викладачів ЗВТО та інструкторів навчальних авіаційних центрів; стимулювання механізмів особистісно-професійного саморозвитку та самовдосконалення студентів та слухачів; інтегрування та наступність структури і змісту професійної підготовки/перепідготовки з урахуванням синергетичних принципів; урахування андрагогічних та акмеологічних особливостей у процесі підготовки/перепідготовки слухачів (авіаційних фахівців) в системі післядипломної освіти. Виокремлено критерії, показники та рівні сформованості професійної культури інженерів авіаційної галузі.

Ключові слова: Авіаційні правила України, професійна культура, професійні компетентності, інженер авіаційної галузі, культурно-освітнє середовище, післядипломна освіта, саморозвиток, стандарти вищої освіти.

АННОТАЦИЯ

Демченко Н. И. Развитие профессиональной культуры инженеров авиационной отрасли в последипломном образовании. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования (01 Образование / Педагогика). – Национальный авиационный университет. – Киев, 2021.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы развития профессиональной культуры инженеров авиационной отрасли в последипломном образовании. Освещены особенности профессиональной подготовки инженеров авиационной отрасли в учреждениях высшего технического и последипломного образования; уточнено термины «сформированность профессиональной культуры» и «непрерывное профессиональное образование»; сформулировано определение «профессиональной культуры современного инженера авиационной отрасли».

Разработана и экспериментально проверена эффективность структурно-функциональной модели развития профессиональной культуры инженеров авиационной отрасли, системообразующим ядром которой является совокупность научно-обоснованных психолого-педагогических условий: сформированность профессионально-педагогической культуры преподавателей высшего технического заведения и инструкторов учебных авиационных центров; стимулирование механизмов личностно-профессионального саморазвития и самосовершенствования студентов и слушателей; интегративность и преемственность структуры и содержания профессиональной подготовки/переподготовки с учетом синергетических принципов; учет андрагогических и акмеологических особенностей в процессе подготовки/ переподготовки слушателей (авиационных специалистов) в системе последипломного образования. Выделены критерии, показатели и уровни сформированности профессиональной культуры инженеров авиационной отрасли.

Ключевые слова: Авиационные правила Украины, профессиональная культура, профессиональные компетентности, инженер авиационной отрасли, культурно-образовательная среда, последипломное образование, саморазвитие, стандарты высшего образования.

ANNOTATION

Demchenko N.I. Development of the professional culture of aviation engineers in postgraduate education. – As a manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.04 – theory and methods of vocational education (01 Education / Pedagogy). – National Aviation University. – Kiev, 2021.

The dissertation work is a theoretical and experimental study of the problem of developing the professional culture of aviation engineers in postgraduate education. The features of professional training of engineers of the aviation industry in institutions of higher technical and postgraduate education are highlighted; clarified the term “formation of professional culture” and “continuous professional education”; the definition of “professional culture of a modern engineer of the aviation industry” has been formulated.

The effectiveness of the structural and functional model of the development of the professional culture of engineers of the aviation industry has been developed and experimentally tested, the backbone of which is a set of scientifically grounded psychological and pedagogical conditions: the formation of the professional and pedagogical culture of teachers of a higher technical institution and instructors of training aviation centers; stimulation of the mechanisms of personal and professional self-development and self-improvement of students and listeners; integration and continuity of the structure and content of vocational training / retraining, taking into account synergistic principles; taking into account andragogical and acmeological peculiarities in the process of training/retraining of students (aviation specialists) in the system of postgraduate education. Criteria, indicators and levels of formation of the professional culture of aviation engineers are highlighted.

Key words: aviation regulations of Ukraine, professional culture, professional competencies, aviation industry engineer, cultural and educational environment, postgraduate education, self-development, higher education standards.